

« zurück blättern vor »

RYZA II subst. f., ab 1553; auch *reza*. 1) ‘Einigkeit, Gemeinsamkeit’ – ‘jedność, wspólnota’: 1553 KromRozm III G6v, SPXVI *twirdzq / iż myfmy porządku ąpofstolskiego odstąmpili [...] á oni ij ządzyerzeli / álbo znowu w rezę wftąpili*. o 1566 RejPos 235v, SPXVI *gdyz sę obádwa w iedney rezye rownych złości poftáwieni*. o [LBel.] 1588 ActReg 26, SPXVI *vznac maię iesli się tam co podwyższelo albo nie ktorym to w rezę wprawic incumbet*. – SPXVI, L. 2) ‘Disziplin, Zucht, Ordnung’ – ‘karność, rygor, porządek’: 1566 GórnDworz I4v, SPXVI *áby [...] obyczáie fwe / y żywot vmiárkować / y w pewną rezę wftháwić vmiál*. o (1649) 1650 Tward.Wład. 5, L *Przywrócił w ryzę Jnflanty*. o (1688) 1916–1919 Pot.Moralia III 171 *póki nie wyszło to z rezy / Wszystkie w domu i w polu wiodły się imprezy*. o 1733 LeszczGłos 80, Sp17 *chcąc trzymać w ryżie to, co iey abufus relaxat: Biorę ia tę śmiałość pokazać, że się mylemy*. o 1772–1783 Nar.Tac. 2 438, L *Wezpazyan wziąwszy w ryzę woysko, przywrócił ftarozýtną broni Rzymfkiéy powagę*. o 1780 Włodek Sł (zaniedb.), MAY *Ryza – powinność*. o [LBel.] (1824) 1825 Mochn., SW *Dla wjęcia w ryzę rozpasanego żołnierza*. – SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW (przen.), DOR sowie BAN. 3) ‘Rille an einer Waage, in der ein Senklot hängt’ – ‘rowek w grundwadze, w którym zawieszony jest ołowiany ciężarek’: 1573 Strum C, SPXVI *kiedy ná sżnurku záwieśisz Bleyczyk [...] tedy sżnurek ma być w Reżie*. o (1609) 1636 Stroj.Staw. Cb, L *Uwazay, czy bleyczyk u szynwagi w rézie będzie*. o [LBel.] 1690 Woyna Comp 172, PUZ *Ryzá*. – SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW (stp.) sowie BAN. 4) ‘längliches Anbaufeld in der Dreifelderwirtschaft’ – ‘podłużny pas gruntu uprawnego, przypadający na jedno gospodarstwo włościańskie’: [hapax] 1594 SarnStat 475, SPXVI *Polá [w Mazowszu] ná troie idq, co oni rézami álbo pafzami zowq*. – SPXVI, SWIL, SW (gw.). 5) ‘Boden eines Schiffes’ – ‘dno łodzi’: [hapax] 1596 Volck, SPXVI *Sentina, das vnterft teil in schiff / die dorcke / oder soth. Pol. spodek / dno włodzi / rezá.*. – nur SPXVI. 6) ‘Verzeichnis’ – ‘wyczenie, spis’: 1681 Inw.pozn.i kal. 196, Sp17 *Swinie i insze dobytki według dawnej rzyzy*. o [LBel.] (1691) 1907 Pot.Ogr.Fr.2 306 *O wielka czasu szkoda, dopisuję rezy: Jeżeli jest, jakoż jest, zabawka w papierze, Proszę, pozwol im w taniec iść po swojej lirze*. 7) (u)trzymać w ryzach, w ryzie; wziąć, ująć w ryżę ‘Disziplin, Zucht, Ordnung halten, einführen’ – ‘utrzymywać, narzucać, wprowadzać rygor, porządek, dyscyplinę’: (1781) 1877 Zabł.Doktor 254, DOR *Jestem, Bogu dzięki, w domu moim głową i umiem żonkę swoją trzymać w ryzie*. o (†1861) 1880 Chodź.Pisma II 176, DOR *Już nie czas panicza brać w rezę, tym bardziej, że mu w głowie i w sercu inne imprezy i myśli brodzq*. o 1889 Kaczk.Olbracht. I 177, DOR *Król dobrze zrobi, jeżeli weźmie w żołnierskie rzyzy tych panów, a odda ziemię*

tym, którzy na niej spokojnie pracują. ○ 1952 Breza Uczta 110, DOR *Muszę cię za wszelką cenę utrzymać w ryzach, żeby nie doszło do jakiegoś nieszczęścia.* – SW, DOR. ◇ **Var:** *reza* subst. f., 1553 KromRozm III G6v, SPXVI ○ [LBel.] (†1861) 1880 Chodź.Pisma II 176, DOR – SPXVI, TR*, L, SWIL (prze.), SW (stp.), DOR (daw.) sowie BAN; *ryza* subst. f., (1649) 1650 Tward.Wład. 5, L – CN, TR, L, SWIL, SW, DOR sowie BAN. ◇ **Etym: 1)** nhd. *Riß, Rieß* subst. m., ‘Handlung des Einritzens, Linienziehens, zunächst von Furchen im Feldebau’, GRI, nur für Inh. 3, 4. **2)** nhd. *Ritz* subst. m., ‘Öffnung, Einschnitt mit glatten Rändern, Zwischenraum zwischen zwei aneinander gelegten Gegenständen mit geraden Kanten’, GRI, nur für Inh. 3, 4. **3)** nhd. *Ritze, Risse* subst. f., ‘längliche Öffnungen aller Art’, GRI, nur für Inh. 3, 4. ◇ **Konk:** †*sznur*. ◇ **Hom:** *ryza* subst. f., ‘Papiermaß’, bel. seit 1683–1686, L, zuerst geb. CN; *ryza* subst. f., ‘ostkirchliches Gewand’, bel. seit 1629, L, zuerst geb. L. ❖ Die Inhalte 1, 2 und 7 gehen offensichtlich auf die bildliche Verwendung von Inhalt 3, ‘sich in der Rille halten’, ‘aus der Rille gehen’ usw. = ‘in Ordnung sein’ zurück. Vgl. auch †*karb* in Inhalt 9.

« zurück blättern vor »